

nost i, dobrim dijelom, razvojne tendencije. Pojedini treba dotjerivati, a ono što nije nikako u porabi – smiono napustiti.

Hrvatski jezik danas ima svoje norme. Ima i onu prozodijsku. Živa je to norma i ne treba je nikako suzbijati.

SAŽETAK

Stjepan Vukušić, Pedagoški fakultet, Pula

UDK 801.612:808.62, stručni članak

primljen 25. lipnja 1996., prihvaćen za tisak 10. rujna 1996.

Unacceptable rules of the accent norm

The author gives some critical remarks on the article »Kako se naglašavaju posuđenice« (On stressing loanwords, *Jezik* 43:4, by I. Škarić, D. Škavić and G. Varošaneć-Škarić).

O naglašavanju posuđenica – još jednom, nakon Vukušića

Ivo Škarić, Durđa Škavić, Gordana Varošaneć-Škarić

Nismo doista ni mogli očekivati da će naš članak »Kako se naglašavaju posuđenice«¹ proći bez odjeka. I odjeknulo je – resko, kategoričkim: »Neprihvatljiva naglasnonormativna pravila«. Na naš članak, koji je u svemu obziran, koji polje tvrdnje pažljivo sužava na samo ono što hoće i što može braniti, i koji, anticipirajući protivljenja, sve iskazuje uvjetno i popraćeno višestrukim dokazima, ovdje g. Vukušić grubo nasrće nastojeći da ga obevrijedi. Od g. Vukušića nismo očekivali tako oštar ukor jer ga poznamo kao inače odmjereni i razboriti čovjeka, čije akcentološke radove pomno pratimo – najčešće s odobravanjem.

Nije nam trebalo spočitavati pred trećima, koji možebitno nisu čitali naš članak, kako mi ne znamo da postoje brojne prilagođene strane riječi. Nije nas trebalo poučiti kako »naglasni sustav bira rješenja iz svojih mogućnosti«, uz populističko »Nema tu odnosa ili–ili, nego i–i«, pri čemu se nas gura na onu nesimpatičnu zatucanu stranu koja nameće samo jedno rješenje, kad upravo mi, da podsjetimo, na str. 132. kažemo: »Što se tiče postojećeg nemalenog korpusa posuđenica koje se dnevno procesiraju u hrvatskim govornim tekstovima, tu nalazimo sva četiri rješenja. Nerijetko se i jedna te ista riječ različito naglašava u javnom govoru«. Malo dalje izjavljujemo: »Naš je čvrsti stav da je moguće preporučiti za standard bilo koje od spomenuta četiri rješenja«. (NB: jedno rješenje više nego što može dopustiti naš kritičar.) U našem zaključku još, a na temelju

¹ *Jezik*, 43, br. 4, 1996., str. 129–138.

istraživanja, utvrđujemo »da su mnoge posuđenice gotovo usuglašeno potvrđena rješenja koja nemaju silazne naglaske na nepočetnim slogovima«, te se donose primjeri takvih uz napomenu da je tako i u »brojnim drugim« riječima. Dakle, nismo mi za samo jedno rješenje prilagodbe posuđenica, nismo mi, uostalom, ni za što što se ne događa u jeziku ili što se nije već dogodilo. U našem smo članku jasno rekli da za druga rješenja »nećemo trošiti riječi jer su dovoljno poznata i obrazložena od drugih, ali zato četvrto rješenje (silazni naglasak na nepočetnom slogu), koji do sada nije nitko javno podupirao, moramo posebno potkrijepiti« (str. 132.). Da se čitao pozornije naš tekst ili da se u kritici htjelo zahvatiti bit prijeporne stvari bez pokušaja diskreditacije, ne bi nas kritičar ispravljao i poučavao kako postoje tvorbeno prozodijska pravila i kako na naglasak djeluju analogije, jer smo mi, koliko je bilo potrebno za našu raspravu, napomenuli da o tome vodimo računa. U bilj. 4. navodimo: »U ovom misaonom pokušaju zanemarujemo oblične i tvorbene analogije koje vrlo jako djeluju na naglasak posuđenice, npr. da je preuzeta riječ *likatakacija* ili *likatakariti*, gotovo je sigurno da bi se prihvatila s naglaskom *likatakácija*, *likatakáriti*«. U zaključku još jednom podsjećamo da se »velik broj posuđenica tvorbeno i oblično te izgovorno prilagodio hrvatskom jeziku, pa stoga i naglasno«. I tako bismo mogli ići redom i ispravljati "ispravke" jedan po jedan, ali to ne bi imalo smisla jer bi usmjerilo raspravu prema nebitnom i prema pravdašenju za što ovi autori nemaju sklonosti, a ne bi ni dolikovalo *Jeziku*. Isto tako nastala bi šteta od propuštene prigode za ozbiljnu raspravu. Što se tiče nas, nama je i s ovoliko i s ovakvim tekstom sasvim razvidno da g. Vukušić, a s njime prema drugim znakovima znamo, i nemalo drugih, misle drukčije od nas o ovim trima bitnim stvarima: 1. o hrvatskom jezičnom standardu i o načelima standardizacije, 2. o prozodiji riječi i 3. o odnosu prema stranim riječima u hrvatskom jeziku.

Prvo: hrvatski jezični standard i načela standardizacije

G. Vukušić nas upozorava da je »jezik cilj, a ne samo ostvaren doseg. I svi ga, baš svi moramo učiti«. Potom citira Nazora, koji je Braćanin, kao slučajno i jedan od nas autora, pa zato i vrlo dobro razumije što to znači učiti jezik »polako« i »uz trud«, kako kaže Nazor. Isti trenutak također prihvaćamo Vukušićev poziv da jezik »baš svi moramo učiti«, jer je to na crti našeg zalaganja da hrvatski standard ne bude preblizu samo jednima, od kojih ga treba učiti, pa makar to bili i novoštokavci zapadni, a drugima predaleko, nego svim Hrvatima podjednako. Jer standardni jezik cilj optimaliziraju »dvije vrste silnica...: prosječna dostupnost zajedničkom jeziku i stupanj njegove poželjnosti.«² G. Vukušić nam, nadalje, zamjera što se ne držimo načela da »nad čestotom porabe treba pretegnuti kontinuitet norme i sustavnost«. On to načelo u svojim radovima doista odnedavno i primjenjuje. Tako najjednom mjestu zaključuje: »Iako je ona većini informanata silazna, trebalo bi ipak kao normu prihvatiti uzlaznu intonaciju... Taj bi pomak u okviru ZNSN išao u prilog općoj novoštokavskoj naglasnoj normi da silazni naglasci ne mogu biti u sredini riječi.«³ U jednom svom novijem radu navodi: »Prema podacima što sam ih dobio od većeg broja ispitanika na Pedagoškom fakultetu u Puli, koji su iz različitih krajeva Hrvatske, nije teško zaključiti

² I. Škarić, Hrvatski jezik danas, *Jezik*, 41, br. 4, 1994., str. 98

³ Od nas već citirana Vukušićeva rečenica iz knjige *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*, Pula, 1984., str. 31.

da su u uporabnoj normi po čestoti ostvarivanja izrazito na prvom mjestu likovi s neprenesenim naglaskom i bez zanaglasne dužine: *opservatorij*, *repetitorij*, *interkolonij* itd.« – da bi na kraju članka taj isti pisac zaključio kako se te imenice posve uklapaju u rječničko blago sveukupnog leksika hrvatskog jezika jer se prilagođuju u naglasni lik *opservatōrij* kao *sjeverozāpad*, *magistērij* kao *vjerozākon* itd. Na takvu smo diskrepanciju »čestote porabe« i »kontinuiteta norme i sustavnost« upozorili i u našem kritiziranom članku spominjući i primjer Aničeva istraživanja iz 1969., gdje on iznosi da u urbanoj sredini ispitanici riječi na *-izam* 116 puta naglašavaju *-izam*, naspram svega 6 puta *-izam*, pa je svejedno u Babićevoj *Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku* iz 1991., na koju nas upozorava i kojom nas i kori g. Vukušić, a na koji se i mi sami vrlo često oslanjamo, ipak naveden samo *-izam* kao ispravan. Mi smo pak izrekli da normalno pripada hrvatskom standardnom naglašavanju silazni naglask na nepočtetnim slogovima, budući da u stanovitim slučajevima naši suvremeni kompetentni govornici tako normalno naglašavaju, bez obzira na to što to niti jedan rječnik ne donosi. Dakle, nema nesporeda – mi doistamislimo drukčije. Mislimo da prozodijsko normiranje mora osluškiivati javni govor i prihvaćati glavne i postojeće tokove. To je načelo i g. Vukušić nekad zastupao, pa nas čudi zašto je prestao. U jednom svom članku pridaje tomu važnost povijesnog događaja, premda samozatano tek kroz usta S. Babića: »Na početku sedamdesete – piše g. Vukušić – javlja se korjenit zaokret. On bi se mogao predočiti *Napomenom...* iz pera Stjepana Babića u *Jeziku*, br. 3–4: »Članak S. Vukušića pokreće važnu problematiku u normi hrvatskoga književnog jezika. Dosad je hrvatska akcentologija vrludala između jedne teorije i druge prakse (podvukli autori). Kamo nas je to dovelo, dobro je pokazao D. Brozović... Vukušićev je članak prvi prilog u tom smislu.« Dakle, prijelomna je točka u hrvatskoj akcentologiji kad je g. Vukušić napustio teoriju i priklonio se praksi, »čestoti porabe«, i to zapadnonovoštokavske, naravno – ne svehrvatske, pogotovu ne urbane, kultivirane. Za taj svoj standardološki cik-cak on ima i obrazloženje. »Pred više desetljeća – kaže pri kraju svoje kritike upućene nama – kad su nam normativni izvori vrvjeli primjerima i modelima normiranja odozgo i izvana, bila je novost poći od jezične prakse, od uporabne norme. Ali danas, kad već uglavnom imamo svoju normu u svojim priručnicima, praksa više ne može imati isto značenje kao što je onda imala.« Prema našem računanju vremena pak ono »odozgo« i »izvana« prestalo je tek prije šest godina, a ne prije više desetljeća, koliko se mi sjećamo, na početku sedamdesete bila je sedamdeset i prva i sedamdeset i druga. Ne sjećamo se da su tada bile nastupile prilike koje su dopustile da se radikalno preispita Karadžić–Daničićeva naglasna norma i prihvati hrvatska praksa. Do toga je, na žalost, trebalo čekali još teških dvadesetak godina.

Polutam u naše standardološke teorije blještavo je rasvijetlio nedavni članak R. Katičića *Načela standardnosti hrvatskog jezika*⁵. Tu Katičić izoštreno razlikuje »načela po kojima se provodi standardizacija«, rekli bismo apriorna načela, od »načela koja su sadržana u standardnosti«, tj. načela koja »omogućuju razumno i svrhovito ophođenje s vrijednostima što ih je namrla jezična standardizacija onakva kakva je potekla i time postala nezaobilaznom sociolingvističkom činjenicom... Jezična standardizacija kao proces – nastavlja Katičić – kad krene, ima

⁴ S. Vukušić, Iz povijesti hrvatskoga naglašavanja, *Jezik*, 43, br. 3, 1996, str. 106.

⁵ *Jezik*, 43, br. 5, str. 175–182.

svoje vlastite silnice, vlastitu dinamiku i logiku koja iz nje proizlazi, pa se, jer u tome nadilazi svaku pojedinačnu volju i shvaćanje, u svojim posljedicama podržava tek više ili manje, a nikad potpuno, načelima na kojima se temeljio njezin program. Načela standardnosti stoga nikad nisu ista kao načela standardizacije.« (Str. 175.) Dakle, spor je nastao zbog nerazlikovanja početnih načela od načela po kojima se jezik doista standardizirao i još se i dalje standardizira. G. Vukušić misli da mi zastupamo jezični raspad jer zanemarujemo početna načela. On ne prepoznaje u onome što zastupamo također sustav i tradiciju. Naš, primjerice, *-izam* jest i u hrvatskoj tradiciji i sustavan je, ali ne na način kako mu se propisuje da bi trebao biti. Na kraju našeg članka zaključujemo: »Usustavljenje je potrebno, ali tomu prijeti opasnost jezičnog krivotvorenja jer je uvijek moguće da navlačenje neke pojave na jedan sustav može biti njezino odvlačenje od drugog manje vidljivog a jezično vitalnijeg, produktivnijeg.« (Str. 138.) Zar g. Vukušić zaista misli da njegovi najbrojniji ispitanici »koji su iz različitih dijelova Hrvatske« naglašavaju usuglašeno i ustrajno na način koji krši sustav i iskazuje nemar i bešćutnost prema tradiciji, da se isto tako ponašaju i naši uzorni govornici ispitanici ili još prije oni Aničevići? Ta, jezična je teorija objasnila čemu služi jezični sustav i tradicija, pa i standard. To je redundancija koja olakšava zapamćivanje i olakšava pristup jezičnim oblicima pri uporabi, a nije zato tu da olakšava metajezični opis. Ono u čemu se, dakle, doista razilazimo jest to što mi nastojimo uočiti stvarne pokretače hrvatske jezične standardnosti, pa i zapretene tragove tradicije. Pokušavamo ih ugledati onakve kakvi su u biti ili kakvi bi bili oslobođeni veza u snopu s drugim sličnim južnoslavenskim jezicima ili onakve kakvi su u naravnom osloncu na sva tri svoja narječja, a sve to u okolnostima sasvim drukčijih, hrvatskih, političkih jezičnih odluka. Nije, dakle, dvojba staro ili novo, klasična ili uporabna norma, teorija ili praksa, sustav ili raspad, nego je bitno pitanje o kojem je jeziku riječ, o vrsti »naroda« koji se pita o standardu i za koga je taj standard. O jeziku cilju je riječ. A o tome su moguća široka razilaženja, doista.

Drugo: o prozodiji riječi

Zaista nije potrebno sumnjati jesmo li u bitnome bili dovoljno jasni, jer odmah u uvodu g. Vukušić daje do znanja da je prepoznao kako nam je »glavna činjenica – postojanje silaznog tona u nepočetnom slogu kao normalne pojave u hrvatskom književnom jeziku«, što dopušta i on, ali se ne slaže s opsegom te pojave, a izrazito se ne slaže s nama što se iz toga »žele izvući opća načela i valjane normativne upute«. Nešto dalje u svom tekstu utvrđuje neslaganje: »Misao da se pravilo o prenošenju naglasaka potrošilo u tijeku oorganskog procesa novoštokavizacije, glavna je teza autorâ, a baš je ona na slabom temelju«. Nešto oštroumnija kritika mogla bi opaziti i našu nedosljednost, jer tvrdimo da je silazni naglasak na nepočetnim slogovima normalan i istodobno ga stavljamo na posuđenice da bi ih označio kao riječi koje su na neki način drukčije.

Da bismo do kraja razjasnili naše stajalište i uklonili proturječnost, podsjetimo da prozodija riječi ima u hrvatskome izrazito dvostruku ulogu – prozodijsku i razlikovnu.⁶ Prozodija riječi oblikuje govorne obrise riječi i "broji" ih tako što

⁶ I. Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, str. 316–317, u S. Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991.

svakoj daje samo jedan istaknuti slog, a često označava i međe riječima. Prozodija riječi oblikuje ritmičku govornu figuru, tzv. stopu. U toj prozodijskoj ulozi naglasci pripadaju intersilabičkoj kontrastivnoj strukturi.⁷ Taj kontrastivni prozodijski obris riječi zahvaća sve slogove uz jedan istaknuti slog, uključujući ravnopravno i slogove nenaglasnica. U riječima se slogovi i more sintagmatiziraju, slijedeći pravila redoslijeda i količine razlike jakosti, tona, dužine i točnosti izgovaranja.

Za razliku od brojnih drugih jezika hrvatska prozodija riječi ima veliku ulogu na okomitoj, paradigmatškoj, selekcijskoj ili opozicijskoj osi. Tu prozodija razlikuje morfeme, a njima riječi jedne od drugih (*dúga/dúga*) ili, još češće, od prozodijski mogućih, ali nepostojećih riječi u hrvatskom jeziku (*úlica/ulica*). Na opozicijskoj osi nenaglasnice nemaju razlikovnog prozodema, pa su razlikovno neutralne. One mogu dobiti samo prozodijski kontrastivni naglasak (tzv. preskakanjem). I dok sintagmatska pravila ograničavaju slobodnu raspodjelu prozodijskih sredstava, poput onih sintaktičkih ili fonoloških, selekcijska pak određuju kriterije izbora jedne mogućnosti u određenim okolnostima od mnoštva ponudjenih. Kriteriji su za izbor neke mogućnosti da je prozodem povezan s izabranim morfemom, da se nešto već potvrdilo, da je češće, da je slično drugome, da je različito od drugoga kad to ureba, i dr. Razmjerno velika sintagmatska sloboda daje znatnu razlikovnu vrijednost prozodijskih sredstava u hrvatskome.

Prozodijske obrise riječi u hrvatskom standardnom govoru tvori prozodijski materijal od četiri naglasica i dvije nenaglašene dužine (ovdje nije potrebno opisivati načine ostvarenja i donositi različite interpretacije i različito nazivlje). Taj se materijal najčešće grafički označava sa $\hat{}$, $\tilde{}$, $\acute{}$, $\grave{}$, $\check{}$. Mi ustrajno tvrdimo, a što je velika novina koja nije mogla neopazice proći, da su raspodjelna pravila prozodijskih sredstava u hrvatskom standardnom govoru ova: 1. silazno naglašen ($\hat{}$, $\tilde{}$) može biti bilo koji slog u riječi, 2. uzlazno naglašen ($\acute{}$, $\grave{}$) ne može biti posljednji slog u riječi i 3. dug i nenaglašen ($\check{}$) ne može biti slog ispred naglašenoga u riječi. Ta pravila sužuju broj teorijski mogućih prozodijskih obrisa riječi — u jednosložnim riječima od četiri (npr. *rât, rât, rât, rât*) na dopuštena ili u hrvatskom standardu moguća dva prozodijska obrisa (*rât, rât*), od dvosložnih 16 teorijskih obrisa ($\sim, \sim, \sim, \sim \times 4$) na mogućih u hrvatskome 10 (bez $\sim, \sim, \sim, \sim, \sim, \sim, \sim$), a od 48 teorijskih obrisa trosložnih riječi na mogućih 26. Svaka riječ koja ima jedan od mogućih prozodijskih obrisa hrvatski je prozodijski moguća, ali svaka stvarna riječ nema sve moguće prozodijske obrise, nego, ako je standardizirana, samo jedan. Pri standardizaciji ne mogu biti prihvaćeni prozodijski obrisi koji nisu mogući, ali ne može biti odmaćen zbog prozodijskih razloga nijedan koji je unutar prozodijskih sintagmatskih pravila. Ako je u hrvatskom potrebno da se u njemu nađu riječi *Varždín, Palagrúža, Kostrêna, Dalmâcija, Kroâcija, Amêrika, Sarînić, bifê, bordô, geodêzija, pijanîst, televîzôr* ili rečenice »rêče na tô Horâcije«, itd., tako naglašeno može i biti ako je to tako s nekim selekcijskim razlogom, ali je isto tako moguće da bude drukčije zbog nekih drugih selekcijskih razloga. Dakle, što se sintagmatskih i prozodijskih ograničenja tiče, moguće je u ispravnom hrvatskom i *Dâlmâcija*, i *Dalmâcija*, i *Dalmâcija* (ali bez dovoljnog selekcijskog razloga), a nije moguće *Dalmacija, Dâlmâcija*, i sl. Nijedan se prozodijski obris, po našem sudu, ne može proskribirati u standardu samo zato što ima silazni naglasak na nepočetnom slogu, ali iz drugih, selekcijskih razloga, može. A to se osporava, iako »svatko prozodijski obavije-

⁷ V. P. Garde, *Naglasak*, Zagreb, 1993.

šten« zna da je »postojanje silaznog tona u nepočetnom slogu normalna pojava u hrvatskome književnom jeziku«, kako kaže g. Vukušić.

Ne znamo treba li ovdje spomenuti da niti uvijek, niti u svim hrvatskim idiomima, ni u sličnim jezicima prozodijska sitagmatska pravila nisu jednaka. Nekoć je djelovao operator koji je svaki akut metatonirao u silazni naglasak. To se tijekom više stoljeća događalo u govorima koje danas imenujemo štokavskima. Time je nastala dvonaglasna prozodija. Potom je u tim istim govorima počeo djelovati operator koji je sve zatečene naglaske pomicao na slog ispred, pri čemu su ti naglasci postajali "uzlazni", tj. nepotpuno preneseni. S prvog sloga u riječi nije se imalo kamo pomicati naprijed, pa su tu ostajali naglasci kakvi su i bili, tj. silazni. Tako je nastao četveronaglasni novoštokavski sustav. Nastao je, dakle, metataksom, a ne metatonijom. Nestanak silaznih naglasaka s nepočetnih slogova bio je učinak, a ne operator koji to nalaže.

Taj operator, koji je pomicao naglaske na slog ispred, obuhvatio je sve jezične jedinice već do petnaestog stoljeća, a ima razloga da se pretpostavi da je iz sebe nakon toga prestao djelovati. Na to upućuju prozodijske riječi koje u jezik nadolaze – složenice, strane riječi i osobito privremene prozodijske riječi (prozodijsko združivanje prednaglasnice s naglasnicom). Sve te vrste novih (prozodijskih) riječi imaju često izvorni nepreneseni naglasak, ali ne uvijek, jer je na njihov prozodijski obris mogao djelovati morfemski prozodem ili su se mogle prisličiti brojnim riječima. Sve se to moglo tumačiti tako da zakon o zabrani nepočetnoga silaznog naglasaka djeluje, ali da propušta iznimke. Međutim, količina je silaznih na nepočetnim slogovima prevelika, pogotovo na privremenim prozodijskim riječima, i to čak u govoru novoštokavaca, a da bi se moglo i dalje ustrajati na tome da su to tek iznimke. A kako je pak novoštokavski uzet za temelj zajedničkom jeziku svih Hrvata, pa i onih brojnih kojima organski kajkavski i čakavski imaju redovno silazne naglaske na nepočetnim slogovima, jezični je poriv prema preskakivanju naglasaka na prethodni slog dodatno malaksao. To nije tako, koliko mi o tome znamo, u srpskom standardu, gdje se i netom preuzeta strana imena i druge riječi naglasno prilagođuju preskakivanjem (ali i pravopisno prilagođuju: *Senžermēn, Mitēran, bifē, birō* i sl.).

Što se tiče metatonije silaznoga u uzlazni naglasak bez metatakse (tipa *opservatōrij, rasizam*), a što bi potvrđivalo pretpostavljeni zakon o zabrani silaznog naglasaka na nepočetnim slogovima, u prvom je redu kabinetsko pravilo, koje ni prije nije djelovalo, niti jače djeluje sada. To je kao da bi netko u složenicama umjesto metatakse metatonijom spašavao "pravilo", pa propisivao *televīzor, brodovlāsNIK, poljoprivreda* itd. (sve su to inače primjeri gdje je redovito i pravilno silazni naglasak na istaknutom nepočetnom slogu), ili, još i čudnije, da zbog nedopustivosti silaznoga, gdje mu prema distribucijskim pravilima "nije mjesto", preinačuje govorne riječi, primjerice, u ovo: *u škōli* (da bi se izbjeglo *u škōli*), *od mlādōsti* (da ne bude *od mlādōsti*), i *pōremečāj* (da ne bude *i pōremečāj*) itd., a kako i zamisliti da bi rješenje bilo kad se ne prenosi, a često se doista ne prenosi, s jednosložnih naglasnica, primjerice *i ti* (metatonijom bi trebalo biti *i ti!*). To je *petitio principii* kojim se hoće da tvrdnja dokaže premisu. Naravno, drugi, opozicijski, ne distribucijski razlozi mogu izmijeniti prozodijski obris riječi. Zato po treći put uzmimo primjer *Amerika*. Sasvim je moguće da je, kao što kaže g. Vukušić, tu ispravan naglasak *Amērika*, jer je riječ prilagođena tako što je uvučena u veliku skupinu riječi koje na slogu ispred završnoga *-ika* imaju kratki uzlazni naglasak. Dakle, tako zbog tvorbenog, selekcijskog naglasaka, a ne zbog sintagmatskog pravila koje isključuje silazni naglasak na

nepočetnom slogu. Moguće je, međutim, da se ta riječ u hrvatskom izgovara i *Amērika*, jer prozodijski hrvatski i to dopušta. Što će biti od toga u hrvatskom redovito, reći će kompetentni govornici, te to ne može biti stvar kabinetske dedukcije, nego sociolingvističkog istraživanja, a upravo se tomu protivi g. Vukušić, jer predviđa da će, bude li se odlazilo u štalu brojiti konju zube, »opseg te pojave«, kako kaže on, prijeći granice koje on može dopustiti.

Ipak, i bez brojenja možemo znati da će nepočetni silazni zbog dijakronijskih razloga biti rijetki naglasci (kao što je *-ki* rjeđi nego *-ci*, s primjerima *ruci* i *marki*). Zato su oni mogući, ali neredoviti. Osjećaju se kao noviji i rubni. Zato će i označavati strane riječi kao ne sasvim usvojene.

Treće: o odnosu prema stranim riječima u hrvatskom jeziku

Smatrali smo da je općenito već prihvaćeno za hrvatski jezik »da posuđenice jesu posuđenice« i da nije upitno nastojanje da ih se »vratī« ako se može i kad se uzmogne. Međutim, ni to nije prošlo, čak niti kao nastojanje, kao jezična politika, pa ni kao naša iluzija. G. Vukušić nam kaže da je »iluzija... da će (tj. neće, autori) hrvatski jezik ikad desetke tisuća posuđenica u punom broju vratiti tamo odakle ih je uzeo«. Da u punom broju neće, to zna svatko, ali da neće niti jednu ako ih dobro pomiješa sa svojima, to je također sigurno, i na to upozoravamo. Prisjetimo se samo kako su brojne turske riječi dobro izmiješane, potpuno prilagođene, od *šećera* i *sata do kata* i *čekića*, da je nakon toga zaista iluzija da bi mogle biti vraćene.

U Hrvatā svejedno opstoji žilav poriv prema rječničkom čistunstvu. Taj je poriv ponekad čista »iluzija«, osobito za vrijeme pojačanih nesloboda i vladavine ideoloških internacionala. Tada je borba i za samo poneku zamjenu čin hrabrosti. Sjetimo se samo borbe, doista političke, za riječ *sustav* umjesto *sistem*, ili *tajnik* umjesto *sekretar*, a kroz to vrijeme *časnika* je trebalo krijumčariti po trgovačkim brodovima. I svaki put kad Hrvati ostvare svoj san, u jeziku im odnekud nadodu prave hrvatske riječi. Tako riječi, koje su još jučer izgledale sasvim prilagođene, »naglasno usustavljene« i »naglasno integriraneu sveukupni leksik«, u kojem su postale »jedan dio rječnog blaga⁸, i to riječi kao što su *oficir*, *direktor*, *komisija*, *budžet*, *opozicija*, *kompozitor* i mnoge druge, bivaju potisnute riječima *časnik*, *ravnatelj*, *povjerenstvo*, *proračun*, *oporba*, *skladatelj*. Naravno, uvijek će u hrvatskom jeziku postojati mnoštvo stranih riječi i uvijek će nadolaziti sve nove i nove, ali će isto tako i ustrajati načelo standardnosti, kako kaže Katičić, po kojem Hrvati »nisu se nikad mogli pomiriti s preuzimanjem europeizama, nego su uvijek težili za tim da im ostave uz bok odgovarajuće riječi slavenskog podrijetla⁹. »Pri tome — dodaje Katičić — oni (strani nazivi, autori) u hrvatskom jezičnom standardu ipak nisu jednakovrijedni... europeizmi su u načelu više razgovorni... i valjano (će) pisanje i javni govor, kad treba da bude zahtjevan, ... bez ikakve grčevite isključivosti svugdje davati prednost nazivlju domaćeg podrijetla, gdje je to moguće...« (str. 180). Zato je dobro — navodimo mi u kritiziranom članku — »da posuđenica nosi u sebi neki prozodijski trag jezika iz kojega je, kao što i lokalizmi imaju svoj "akcent"«. Taj je trag u prvom redu izvorno mjesto na-

⁸ Navodnici označavaju izraze g. Vukušića, kojima zaključuje svoj članak »Naglasci tudica na *-ij*«, Jezik, 43, str. 191.

⁹ Iz prije navedenog rada, str. 179.

glaska ako se za njega zna, a nositelji »književne radnje« u Hrvata, kako kaže Katičić, podsjećajući nas na Jagićev izraz, znaju latinski i druge važnije jezike, pa znaju uglavnom i za izvorno mjesto naglaske preuzetih riječi. Metatoniranje tog dinamičkog, silaznog naglaske u uzlazni dekodira se prema sintagmatskim naglasnim pravilima kao prijednost naglaske s idućeg sloga, kako smo već navodili, što znalci ne mogu prihvatiti. Prebacivanje naglaske na slog ispred prijelazom na uzlazni označavalo bi endemičnost riječi, njezinu potpunu pripadnost jeziku, što se kosi s jezičnim osjećajem o nejednakovrijednosti posuđenih i domaćih riječi. Gledajući apriorno, jedino dobro što preostaje, a što sasvim dopuštaju prozodijska pravila i što ne remeti ritam govora na hrvatskom, to je zadržavanje izvornog dinamičkog naglaske, uz nužnu preinaku do silaznog, na izvornom mjestu, ako se na toj riječi nije naglasno dogodilo nešto drugo i s drugovrsnim razlozima. Dakle, ako su se posuđenice stvarno, ne knjiški, kabinetski, nego u javnom kultiviranom govoru već naglasno standardizirale, takav prozodijski njihov obris treba onda i prihvatiti kao standardan. Ako su se u jezičnoj stvarnosti posuđenice već standardizirale i na način koji proturječi početnom načelu koje zabranjuje silazne naglaske na nepočetnim slogovima, čak i s višekratnim upozoravanjem ipak njemu usprkos, a koje smo načelo mi dokazali da je pogrešno, onda i opet neka to bude prihvaćeno kao njihov standardni prozodijski oblik. Stvarni hrvatski jezični osjećaj to dopušta, a zbog neredovitosti istodobno lagano izdvaja, čime se očituje istančano jezično čistunstvo. Pitamo se – jesu li to doista »neprihvatljiva naglasnonormativna pravila«?

SAŽETAK

Ivo Škarić, Durda Škavić, Gordana Varošanec-Škarić
UDK 801.612:808.62, stručni članak, primljen 3. listopada 1996.,
prihvaćen za tisak 28. listopada 1996.

On accentuation of loanwords – once again, after Vukušić

This article takes the view that the general accentuation rules in Croatian permit falling accents only on noninitial syllables of the word. Owing to reasons of linguistic development, this phenomenon is relatively infrequent and, though possible, is felt to be marginal. Such accentuation is fully acceptable in loanwords since it singles them out readily, without disturbing the rhythmic of the sentence.